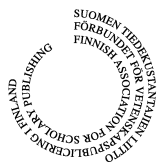

Toim. Kimmo Nuotio – Esko Yli-Hemminki

Kotimaisen rikosoikeustieteen tila ja tulevaisuus

Suomen tiedekustantajien liitto
on tukenut kirjan julkaisua
Kopioisto-apurahalla.

© Suomalainen Lakimiesyhdistys ja kirjoittajat

Kannen suunnittelu: Elina Malmi

Taitto: Taittopalvelu Yliveto Oy

ISSN 1458-0446 (painettu)

ISSN 2954-1832 (verkkojulkaisu)

ISBN 978-951-855-694-0 (pehmeäkantinen)

ISBN 978-951-855-695-7 (PDF)

Oy Nord Print Ab, Helsinki 2023

Vihertyikö rikosoikeus?

1 JOHDANTO

Tulvatuhot ovat haudanneet alleen yli kolmasosan Pakistanista.¹ Kaliforniassa kärvistellään jälleen ennätysshelteiden kourissa.² Alppien jääpeite sulaa ennätysvauhtia.³ Menetämme lajeja vauhdilla, jota ei ole koettu siten viime massasukupuuton.⁴ Ympäristön ja luonnon tilaa koskevat kansainväliset ja kansalliset uutiset ovat hälyttäviä.

Ihmisen suhde ympäristöön on pohdituttanut oikeustieteilijöitä jo pitkään. Huoli ympäristön ja luonnon tilasta nousi yhteiskunnalliseen keskusteluun 1960- ja 1970-luvuilla, ja keskustelu on vuosikymmenten saatossa muuttunut yhä intensiivisemmäksi. Ilmastonmuutos ja maapalloa uhkaava luontokato ovat tuoneet mukanaan synkkiä, lähes apokalyptisiä, tulevaisuudenkuvia, eivätkä muutkaan ympäristöongelmat kirkasta ankeaa yleiskuvaa. Kansainvälisessä, alueellisessa ja kansallisessa ympäristösääntelyssä etsitään tehokkaita ohjauskeinoja ihmisten toiminnan sääntelemiseksi, ja tässä työkalupakissa myös rikosoikeudellisilla keinoilla on oma sijansa. Keskustelua käydään niin laajamittaisen ympäristön tuhoamisen kansainvälisestä kriminalisoinnista⁵ kuin tavanomaisempien

¹ Emilia Korpela, Tulvien kouriin jäänyt Pakistan kaipaa kipeästi apua – YK:n ilmasto-paneelin pakistanilaisjäsen perää rikkailta mailta ilmastovastuuta. Yle Uutiset 2.9.2022. <https://yle.fi/uutiset/3-12606376>, vierailtu 5.9.2022.

² Atte Lehtonen, Ennätysshelteet paahtavat Kaliforniaa – maastopalot ajaneet tuhansia pois kodeistaan. Iltalehti 4.9.2022. <https://www.iltalehti.fi/ulkomaat/a/aa38f1e9-ca6b-435f-837c-c8437fd2a9d0>, vierailtu 5.9.2022.

³ Jenni Mehtonen, Reuters: Alppien jääpeite hupenee nyt ennätysvauhtia helleaallon kourissa – tilanteen piti tulla eteen vasta vuosikymmenten päästä. Yle Uutiset 26.7.2022. <https://yle.fi/uutiset/3-12550593>, vierailtu 5.9.2022.

⁴ Biodiversity faces its make-or-break year, and research will be key. Editorial. Nature 19.1.2022. <https://www.nature.com/articles/d41586-022-00110-w>, vierailtu 6.9.2022.

⁵ Viitataan tässä asiantuntijoiden ja ympäristöaktivistien tekemään ehdotukseen laajamittaisen ympäristön tuhoamisen eli ekotuhonnan (ecocide) liittämisestä kansainvälisen rikostuomioistuimen Rooman perussäännön rikosluetteloon, ks. lähemmin <https://www.stopecocide.earth/making-ecocide-a-crime>, vierailtu 10.9.2022.

ympäristökrimalisointien tiukentamisesta.⁶ Ympäristökrimalisointien oikeutukselle näyttäisikin olevan vahva tuki sääntelyn eri tasoilla, ja voisi kenties todeta, että pohdinnat eivät enää keskity siihen, pitäisikö ympäristön ja luonnon turmelemisesta rangaista, vaan siihen, miten ja missä laajuudessa rikosoikeutta tulisi hyödyntää.

Tavoitteenani on tässä kirjoituksessa kunnioittaa väitöskirjani ohjaajan, edesmenneen professori Ari-Matti Nuutilan, muistoa palaamalla vuonna 2005 julkaistun ympäristörikoksia käsittelevän väitöskirjani teemoihin.⁷ Ympäristörikossääntely muodostaa laajan kokonaisuuden, joka sisältää monenlaisia kriminalisointeja ja se vastaavasti kirvoittaa myös monia kiinnostavia rikosoikeudellisia pohdintoja. Tässä kirjoituksessa aikomuksenani on tarkastella, miten yksi väitöskirjatyöni keskeinen lähtökohta, väitteeni ihmisen uudelleenmäärittelystä luontosuhteesta, on kestänyt aikaa. Perusteluna lähtökohdalleni ovat yllä kuvatut tulevaisuudenkuvat, joiden valossa ihmiskunta ei ole edennyt pelkästään oikeaan suuntaan.

Väitöskirjassani tältä osin keskeisessä roolissa on ympäristökrimalisoinnit oikeuttava ympäristöperusoikeus, jonka tulkinta on kehittynyt Suomessa varsin dynaamisesti ja jonka taustalta löytyvä kansainvälinen kehitys on niin ikään ollut nopeaa. Väitöskirjassani arvioin ympäristöperusoikeuden merkitystä muun muassa rikosoikeudellisen vastuun kannalta. Tuolloin ajattelin, että ympäristövastuun ottaminen ympäristörikossäännösten tulkinnan pohjaksi voisi kenties vaikuttaa sanamuodon mukaisen tulkinnan asettamiin rajoihin siten, että ympäristönäkökulma otettaisiin paremmin huomioon. Pohdin myös sitä, voisiko ympäristövastuusäännös täsmentää tai jopa tiukentaa rikosvastuuta.⁸

Tarkasteluni alkaa lyhyellä katsauksella ympäristöä ja luontoa koskevaan perus- ja ihmisoikeuskeskusteluun sekä siinä tapahtuneisiin kehityslinjoihin. Tästä etenen pohtimaan ympäristövastuun merkitystä ja rikosoikeuden roolia sen operationalisoimisessa. Tämän jälkeen tarkastelu siirtyy kestäväen kehityksen teemoihin ja maapallon kantokyvyn sekä

⁶ Tästä esimerkkinä toimii Euroopan unionissa (EU) valmisteilla oleva ympäristödirektiivin uudistamishanke, ks. Ehdotus Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiiviksi ympäristönsuojelusta rikosoikeudellisin keinoin ja direktiivin 2008/99/EY korvaamisesta, COM(2021) 851 final. Ks. myös Valtioneuvoston kirjelmä eduskunnalle Ehdotuksesta Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiiviksi ympäristönsuojelusta rikosoikeudellisin keinoin ja direktiivin 2008/99/EY korvaamisesta, U 14/2022 vp.

⁷ Elina Pirjatanniemi, *Vihertyvä rikosoikeus. Ympäristökrimalisointien oikeutus, mahdollisuudet ja rajat*. Edita 2005.

⁸ Pirjatanniemi 2005, s. 213.

rikosoikeuden rajoihin. Kirjoitukseni lopuksi esitän joitakin alustavia arvioita siitä, mihin ympäristörikosoikeutta pitäisi tulevaisuudessa suunnata.

2 OIKEUS YMPÄRISTÖÖN – KEHITYSKAARIA

2.1 Kansainvälinen kehitys

Ympäristöongelmat eivät ole ihmiskunnalle uusi haaste. Ympäristölliselle valveutumiselle on vaikea määrittää yhtä alkupistettä, mutta jos sellainen olisi osoitettava, Yhdistyneiden kansakuntien (YK) vuoden 1972 Tukholman ympäristökonferenssi olisi hyvä ehdokas. Kansainvälinen konferenssi nosti yhtäältä ympäristöongelmat kansainvälisen yhteisön yhteiselle agendalle, ja toisaalta konferenssissa hyväksytty juhlallinen julistus toi varsin selkein sanoin julki ihmisen riippuvuuden ympäristöstä ja ihmisen vastuun ympäristöön kohdistuvista toimenpiteistä:

Ihmisellä on perusoikeus vapauteen, tasa-arvoon ja kunnollisiin elinehtoihin ympäristössä, jonka laatu sallii ihmisarvon mukaisen elämän sekä hyvinvoinnin, ja ihmisellä on vakava vastuu ympäristön suojelemisesta ja parantamisesta nykyisten ja tulevien sukupolvien hyväksi.⁹

Kansainvälinen keskustelu ympäristöllisistä oikeuksista ja niiden asemasta sekä merkityksestä on sittemmin jatkunut vilkkaana.¹⁰ Nykyinen näkemys ympäristöllisten oikeuksien merkityksestä voidaan kiteyttää YK:n yleiskokouksessa heinäkuussa 2022 hyväksytyn julkilausuman sanomaan. Yleiskokous päätti äänin 161–8, osan valtioista äänestäessä tyhjää, että 1) oikeus puhtaaseen, terveelliseen ja kestävään ympäristöön on ihmisoikeus; 2) tämä oikeus on osa kansainvälistä oikeutta ja yhteydessä muihin ihmisoikeuksiin ja että 3) kyseisen oikeuden edistäminen edellyttää, että valtiot täytäntöönpanevat monenkeskiset ympäristösopimukset kansainvälisen ympäristöoikeuden periaatteita kunnioittaen. Yleiskokous

⁹ Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment, 16 June 1972, U.N. Doc. A/Conf.48/14/Rev. 1. Julistuksen suomennos ks. Tuomas Kuokkanen – Juhani Parkkari (toim.), Kansainväliset ympäristösopimukset. Edita 2004, s. 17.

¹⁰ Kootusti ympäristöllisten oikeuksien kehityksestä ks. Report of the Special Rapporteur on the issue of human rights obligations relating to the enjoyment of a safe, clean, healthy and sustainable environment, A/HRC/31/52, 1 February 2016; ks. myös Pirjatanniemi 2005, s. 59–78.

kehotti myös kaikkia valtioita, kansainvälisiä järjestöjä, yrityksiä ja muita keskeisiä sidosryhmiä hyväksymään politiikkatoimia, edistämään kansainvälistä yhteistyötä, kehittämään valmiuksia ja jatkamaan hyvien käytänteiden jakamista tehostaakseen pyrkimyksiä varmistaa puhdas, terveellinen ja kestävä ympäristö kaikille.¹¹

Kansainvälisessä katsannossa voidaan todeta, että oikeus ympäristöön on saavuttanut tunnustetun aseman. Yleiskokouksessa hyväksytty muotoilu on siten tärkeä, mutta se on yleisluontoinen ja periaatteellinen. Se ei tarjoa valmiita vastauksia vaan toimii oikeastaan ainoastaan eräänlaisena lähtölaukauksena ympäristöllisten oikeuksien jatkokehittelylle.

Vakiintuneiden ihmisoikeuksien rooli ympäristöarvojen turvaajana on ollut merkityksellinen jo melko pitkään. Alueellisten ihmisoikeustuomioistuimien oikeuskäytäntö ja kansainvälisten ihmisoikeussopimusten valvontaelinten kannanotot ovat tunnistanee ihmisoikeuksien ja ympäristön sekä luonnon keskinäisriippuvuuden.¹² Mainitut toimijat ovat onnistuneet edistämään ympäristö- ja luonnonarvojen suojaa innovatiivisesti ja dynaamisesti, vaikka kysymys oikeudesta ympäristöön onkin ollut avoin.

Kansainvälisesti oikeudellinen kehitys on nyt sangen nopeaa. Monet sellaiset tekijät, jotka ovat muodostaneet esteen tai ainakin merkittävän hidasteen ympäristöarvot huomioon ottaville tulkintalinjoille, ovat mureksessa.¹³ Valtioiden hitaisiin ilmastotoimenpiteisiin liittyvä Euroopan ihmisoikeustuomioistuimessa (EIT) vireillä oleva portugalilaisten lasten kanne 33:a Euroopan neuvoston jäsenvaltiota vastaan – Suomi mukaan

¹¹ Resolution adopted by the General Assembly on 28 July 2022. 76/300. The human right to a clean, healthy and sustainable environment, A/RES/76/300, 1 August 2022.

¹² Ks. lähemmin Alan Boyle, Human Rights and the Environment: Where Next? *The European Journal of International Law* 23(3) 2012, s. 613–642; Francesco Francioni, International Human Rights in an Environmental Horizon. *The European Journal of International Law* 21(1) 2010, s. 41–55.

¹³ Tällaisia ovat olleet muun muassa ihmisoikeusloukkauksen uhrin asemaan liittyvät rajoitteet, ympäristöongelmien ja ihmisoikeusloukkauksen syy- ja seuraussuhteet, ihmisoikeussopimuksiin sisäänrakennettu ihmiskeisyyden ja sopimusten kyvyttömyys tunnistaa ennalta varautumisen asettamia vaatimuksia. Ks. näistä haasteista lähemmin Elina Pirjatanniemi, Pathways for Future Generations in Existing Legal Human Rights Provisions, s. 66–78 teoksessa Marcus Düwell – Gerhard Bos – Naomi van Steenberg (eds), *Towards Ethics of a Green Future. The Theory and Practice of Human Rights of Future People*. Routledge, Taylor & Francis Group 2018, s. 76; Elina Pirjatanniemi, Greening human rights law. A focus on the European Convention on Human Rights, s. 11–24 teoksessa Gerhard Bos – Marcus Düwell (eds), *Human Rights and Sustainability. Moral Responsibilities for the Future*. Routledge, Taylor & Francis Group 2016, s. 12–22.

lukien – tulee esimerkiksi osoittamaan, miten pitkälle tämä Suomen kan-
nalta keskeinen ihmisoikeustoimija on valmis tulkintalinjoja siirtämään.¹⁴

2.2 Perustuslain ympäristöperusoikeussäännöksen tulkintalinjat

2.2.1 Ympäristövastuusäännös vahvistuu

Kansainvälisen kehityskaaren rinnalla, ja siihen monin tavoin limittyvänä, on huomioitava myös valtioiden kansallisten perusoikeussäännösten kehi-
tys. Kuten tunnettua, myös Suomen perustuslaissa on perusoikeusuudis-
tuksen jälkeen ollut oma ympäristöperusoikeussäännöksensä.

Perustuslain (731/1999, PL) 20 §:n 1 momentti lähtee liikkeelle vas-
tuusta. Sen mukaan ”[v]astuu luonnosta ja sen monimuotoisuudesta, ym-
päristöstä ja kulttuuriperinnöstä kuuluu kaikille”. Tämän ohella ympäris-
töperusoikeus asettaa julkiselle vallalle yhtäältä velvollisuuden turvata
jokaiselle oikeus terveelliseen ympäristöön ja toisaalta velvollisuuden
turvata jokaiselle mahdollisuus vaikuttaa elinympäristöään koskevaan
päätöksentekoon.

Oikeudellisesta näkökulmasta tarkastellen on epäilemättä niin, että ym-
päristökysymyksissä huomion tulee kiinnittyä erityisesti ihmisen vastuu-
seen. Ihminen on moraalinen toimija, joka voi kantaa vastuuta omista la-
jitovereistaan, tulevista sukupolvista, ympäristöstä, luonnosta ja niiden eri
elementeistä. Ihmisen tuhovoima on myös ainutlaatuinen, mikä korostaa
ihmisen erityisasemaa. Ensisijaisin kysymys on siten, mitä vastuu ympä-
ristöstä ja luonnosta merkitsee eri tahoille: tavallisille ihmisille, yrityksil-
le ja muille toiminnanharjoittajille sekä julkiselle vallalle eri toimijoinen.

Julkisen vallan vastuu ympäristöstä ei vaatine tässä laajempia perus-
teluja. Yksilöä velvoittaviin perus- ja ihmisoikeusnormeihin on sen si-
jaan suhtauduttu länsimaisessa perinteessä tietyllä varauksella. Ajatus
yksilön velvollisuuksista ei kuitenkaan ole ainutlaatuinen, sillä yksilön
vastuuta korostavia normeja on löydettävissä niin kansainvälisestä ta-
paoikeudesta, kansainvälisistä sopimuksista kuin valtioiden kansallisista
perustuslaeistakin.¹⁵

¹⁴ European Court of Human Rights, Duarte Agostinho and Others v. Portugal and Others. App. No(s) 39371/20, 13.11.2020. Saatavilla www.hudoc.echr.coe.int.

¹⁵ Ks. lähemmin Pirjatanniemi 2005, s. 76–77.

Ympäristövastuusäännöksen esitöistä heijastui tietty varovaisuus suhteessa vastuuttaviin perusoikeussäännöksiin. Tämä näkyy erityisesti siinä, että PL 20 §:n 1 momentin esitöissä tuotiin nimenomaisesti esille, että säännös on luonteeltaan lähinnä julistuksenomainen.¹⁶ Selvää on samoin, että vakiintuneen tulkinnan mukaan PL 20 §:n 1 momentin nojalla ei voida asettaa suoraan yksilöön kohdistettavia velvoitteita. Ympäristövastuu toteutetaan muun lainsäädännön tuella ja välityksellä. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että vastuusäännöllä olisi pelkkä ohjeellinen merkitys. Tämä on tuotu esiin muun muassa perustuslakivaliokunnan tulkintakäytännössä, jonka myötä ympäristöperusoikeussäännöksen merkitys on täsmentynyt.

Ympäristövastuusäännöksen ollessa uusi tulokas oikeusjärjestyksessämme perustuslakivaliokunnan enemmistö vielä katsoi, että säännös ei perusta yksilöittäin todennettavissa olevia velvoitteita, eikä sen myöskään katsottu muodostavan erillistä perustetta ulottaa esimerkiksi maanomistajiin ulottuvia sietämisvelvoitteita.¹⁷ Valiokunnan myöhemmässä tulkintakäytännössä ympäristöperusoikeussäännöksen merkitys on sen sijaan otettu huomioon muita oikeuksia rajaavana tekijänä.¹⁸ Ympäristöperusoikeussäännöksen myötä perusoikeusjärjestelmään on näin ollen tuotu mukaan selkeä ekologinen elementti. Muita oikeuksia ei siten voida enää toteuttaa esimerkiksi harjoittamalla sellaista luonnonvarojen käyttöä, joka tekee niiden hyödyntämisen mahdottomaksi tuleville sukupolville. Tilanteesta riippuen perusoikeuksien kollisiotilanteet voivat toisin sanoen ratketa myös ympäristön ja luonnonarvojen hyväksi.¹⁹

¹⁶ HE 309/1993 vp perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta, s. 66.

¹⁷ Ks. esim. PeVL 21/1996 vp (HE 79/1996 vp luonnonsuojelulainsäädännön uudistamiseksi). Lausunto ei ollut yksimielinen. Valiokunnan vähemmistön mukaan tällainen tulkinta rajasi liiaksi ympäristövastuusäännöksen merkitystä.

¹⁸ Ks. esim. PeVL 47/1998 vp (HE 185/1998 vp kulttuuriomaisuuden luvattoman tuonnin, viennin ja omistusoikeuden siirron kieltämiseksi ja ehkäisemiseksi tehdyn yleissopimuksen ja varastetuista tai laittomasti maasta viedyistä kulttuuriesineistä tehdyn Unidroit'n yleissopimuksen eräiden määräysten hyväksymisestä); PeVL 5/2000 vp (HE 195/1999 vp maa-aineslain muuttamisesta); PeVL 15/2003 vp (HE 76/2003 vp laiksi luonnonsuojelulain muuttamisesta).

¹⁹ Omaisuuden suoja ja ympäristöperusoikeuden varhaisesta yhteensovittamisesta ks. esim. PeVL 2/1997 vp (HE 242/1996 vp laeiksi maa-aineslain ja rakennuslain 124 a §:n muuttamisesta); metsälain muutosta koskeva lausunto PeVL 22/1996 (HE 63/1996 vp metsälaiksi sekä laeiksi kestävän metsätalouden rahoituksesta ja rikoslain 48 luvun 1 §:n 3 momentin muuttamisesta); edellä mainittu luonnonsuojelulain muutosta koskeva lausunto PeVL 21/1996 vp. Myöhemmästä tulkintakäytännöstä ks. PeVL 20/2010 (HE 29/2010 vp laiksi kalastuslain muuttamisesta); PeVL 44/2010 vp (HE 179/2010 vp laiksi ympäristönsuojelulain 18 ja 103 §:n muuttamisesta).

Huomionarvoista on niin ikään, että perustuslakivaliokunta on useasti todennut, että elinkeinonharjoittajat eivät voi perustellusti odottaa, että heidän elinkeinoaan sääntelevä lainsäädäntö pysyisi muuttumattomana.²⁰ Perustuslakivaliokunta on tosiasiasa sallinut suhteellisen merkittävän puuttumisen muun muassa elinkeinonvapauteen nimenomaan ympäristöperusoikeuden toteuttamiseksi. Tästä esimerkkinä on perustuslakivaliokunnan lausunto hiilen energiakäytön kieltämisestä. Perustuslakivaliokunta katsoi, että ”esityksen mahdollisesti merkittävätkin rajoitukset on suhteutettava esityksellä tavoiteltaviin merkittävänä pidettäviin ilmaston ja ympäristön suojeluun liittyviin ja siten perustuslain 20 §:ään kiinnittyviin tavoitteisiin”.²¹ Tässä yhteydessä huomionarvoinen on myös samassa yhteydessä esitetty perustuslakivaliokunnan näkemys, jonka mukaan PL 20 §:stä johtuvista syistä laitoksen omistajalle ei voi muodostua oikeutta saada korvausta siitä, ettei laitosta voi käyttää sellaiseen toimintaan, joka ei täytä laissa ilmastonmuutoksen ja yleisemmin ympäristön turmeltumisen estämiseksi säädettyjä energiatuotannon rajoituksia.²²

2.2.2 Ympäristövastuu ja rikosoikeudellinen vastuu

Jokaisen vastuu ympäristöstä, luonnosta ja kulttuuriperinnöstä voidaan kanavoida monin tavoin. Rikosoikeudellinen vastuu on kuitenkin mahdollista vain, jos rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen ja syyllisyysperiaatteen vaatimukset täyttyvät. Koska kriminalisoinneilla ja rangaistusseuraamuksilla vääjäämättä rajoitetaan perus- ja ihmisoikeuksia, täytyy niihin turvauduttaessa ottaa huomioon myös perusoikeuksien rajoitusedellytykset siten kuin ne on perustuslakivaliokunnan käytännössä määriteltä.²³ Kriminaalipoliittinen päätöksenteko edellyttää luonnollisesti myös vakiintuneiden kriminalisointiperiaatteiden huomioon ottamista.²⁴

²⁰ Ks. esim. PeVL 32/2010 vp (HE 273/2009 vp kaivoslaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi), s. 7/I. Ks. myös PeVL 55/2018 vp (HE 200/2018 vp laeiksi hiilen energiakäytön kieltämisestä ja oikeudenkäynnistä markkinaoikeudessa annetun lain 1 luvun 2 §:n muuttamisesta), s. 2.

²¹ PeVL 55/2018 vp, s. 2.

²² PeVL 55/2018 vp, s. 1–3.

²³ Ks. PeVL 23/1997 vp (HE 6/1997 vp oikeudenkäyttöä, viranomaisia ja yleistä järjestystä vastaan kohdistuvia rikoksia sekä seksuaalirikoksia koskevien säännösten uudistamiseksi), s. 2/II.

²⁴ Nämä ovat pitkälti perus- ja ihmisoikeusnäkökohtien kanssa samansuuntaiset, ks. lähemmin Sakari Melander, *Kriminalisointiteoria – rangaistavaksi säätämisen oikeudelliset rajoitukset*. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2008, passim.

Kuten edellä jo tuotiin esiin, ympäristöperusoikeuden esitöissä mainitaan selvästi, että säännös ei sellaisenaan toimi yksilön rikosoikeudellisen vastuun perustana vaan että rikosvastuu toteutuu rikoslainsäädännön välityksellä.²⁵ Ympäristöperusoikeuteen vetoamalla ei toisin sanoen voida luoda sellaisia vastuita tai velvoitteita, jotka eivät ole luettavissa ympäristörikostunnusmerkistöjen muodostamasta kokonaisuudesta. Rikosoikeudellinen laillisuusperiaate estää esimerkiksi rikossäännösten analogisen venyttämisen lain sanamuodon ulkopuolelle. Näiden normien, ympäristövastuusäännöksen ja laillisuusperiaatteen, välisessä punninnassa laillisuus on painavampi arvo, ainakin niin kauan kuin lähtökohtanamme on oikeusvaltiollinen rikosoikeus. Korostettu sitoutuminen laillisuusperiaatteeseen johtaa ylipäättään siihen, että tulkinnallista pelivaraa on vähän: rikosoikeudellisen tulkinnan on pysyttävä tunnusmerkistöjen sanamuotojen rajoissa.

Ympäristörikosoikeudesta on todettava, että se esitöissä ilmaistu lähtökohta, jonka mukaan PL 20 §:n 1 momentti ei sisällä suoria yksilöitävissä olevia velvoitteita, pitää yhä paikkansa. PL 20 §:n 1 momentti ei toimi yksilön rikosoikeudellisen vastuun perustana, eikä se näytä vahvistaneen ympäristöarvojen suojaa sellaisissa tilanteissa, joissa rangaistavuutta vastaan puhuvat muut perusoikeusjärjestelmään kiinnittyvät tekijät. Tästä tuoreen esimerkin muodostavat korkeimman oikeuden (KKO) niin sanotuissa saamelaiden kalastusasioissa antamat ennakkoratkaisut KKO 2022:25 ja KKO 2022:26.

Tapausten taustalla oli tilanne, jossa lohikanta oli jo jonkin aikaa ollut heikentymässä ja tästä syystä lohien kalastusta oli rajoitettu huomattavasti Tenojoen alueella eli saamelaisalueella. Rajoituksia oli tehostettu rangaistussäännöksiin.²⁶

Ensinnä mainitussa ratkaisussa KKO 2022:25 syyttäjä oli vaatinut paikalliselle saamelaiselle A:lle rangaistusta kalastusrikkomuksesta, koska A oli kalastanut kalastuslain nojalla säädetyn valtioneuvoston asetuksen vastaisesti. Tässä ei ole tarpeen esitellä ratkaisun kaikkia yksityiskohtia, mutta käsillä olevan teeman kannalta olennaista on eritoten se, että KKO päätyi siihen, että saamelaiden perinteisen kalastuskulttuurin harjoittamiselle merkitykselliseen kalastusaikaan oli kohdistunut niin olennaisia rajoituksia, että niitä ei voitu pitää tavoitteisiinsa nähden oikeasuhtaisina eikä tekoajankohtana vaelluskalakantojen suojeluun nähden välttämättöminä

²⁵ HE 309/1993 vp, s. 66.

²⁶ Lohikalastuksen rajoitusten eri vaiheista ks. HE 56/2022 vp laiksi lohienkalastuksen määräaikaisesta kieltämisestä Tenojoen vesistöissä.

toimenpiteinä. Tästä johtuen asetuksen kalastuskautta koskeva säännös oli ristiriidassa A:lle saamelaisena perustuslain 17 §:n 3 momentissa turvattujen oikeuksien kanssa. Asetuksen säännös jätettiin perustuslain 107 §:n nojalla soveltamatta ja syyte kalastusrikkomuksesta hylättiin.

Toisessa ratkaisussa KKO 2022:26 syyttäjä puolestaan vaati paikallisille saamelaisille A:lle, B:lle, C:lle ja D:lle rangaistusta luvattomasta pyynnistä heidän kalastettuaan tietyllä vesialueella ilman Metsähallituksen lupaa. KKO katsoi, että lupakäytäntö aiheutti niin merkittäviä rajoituksia paikallisille saamelaisille, että säännöksen soveltaminen oli ilmeisessä ristiriidassa heille perustuslain 17 §:n 3 momentissa turvattujen oikeuksien kanssa. Kalastuslain säännös jätettiin perustuslain 106 §:n nojalla soveltamatta ja syyte luvattomasta pyynnistä vastaavasti hylättiin.

Kummassakin ratkaisussa on kyse vakavasti heikentyneen kalakannan ja saamelaisten oikeuksien välisestä ristiriidasta sekä tämän merkityksestä rangaistavuuden kannalta. KKO päätyi siihen, että perusoikeuden rajoitukset eivät olleet kuvatuissa tilanteissa oikeasuhtaisia. Ympäristön kannalta merkityksellistä kuitenkin on, että KKO korosti kummassakin ratkaisussaan, että saamelaisille kuuluva perustuslain suojaama kalastusoikeus ei ole rajoittamaton. Saamelaisten kalastusoikeutta voidaan siten KKO:n mukaan rajoittaa vaelluskalakantojen turvaamiseksi PL 20 §:n ympäristöperusoikeuteen nojautuen. Kalakantojen turvaaminen tulevaisuudessa palvelee muiden ohella myös saamelaisten etua. Kalastusoikeutta voidaan siis lähtökohtaisesti rajoittaa, mutta rajoitusten oikeasuhtaisuus nähtiin ongelmana.²⁷

2.2.3 Laillisuusperiaate ja rikosvastuu

Ympäristövastuun ja rikosoikeudellisen vastuun suhdetta voidaan tarkastella myös muiden KKO:n ennakkoratkaisujen valossa. KKO on antanut ympäristörikosjutuissa ennakkoratkaisuja kymmenkunta kertaa. Keskityn tässä ratkaisuihin, joissa on pohdittu lähemmin erityisesti rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen suhdetta ympäristökriminalisointeihin.

Ympäristökriminalisoinnit ovat laillisuusperiaatteen näkökulmasta tavallista haastavampi rikoslaji. Ympäristökriminalisoinneille on ominaista niin sanottu hallintoakessorisuus, eli niiden sisältö on sidoksissa

²⁷ Lohen tilanne on näissä ratkaisuissa käsillä olleiden ajankohtien jälkeen yhä heikentynyt, ja eduskunnassa on hiljattain käsitelty uusia, entistä jyrkempiä Tenojoen kalastusrajoituksia. Ks. HE 56/2022 vp ja kyseisestä hallituksen esityksestä annettu perustuslakivaliokunnan lausunto PeVL 27/2022 vp.

aineelliseen ympäristösääntelyyn. Omaksuttu lainsäädäntötekniikka johtaa siihen, että ympäristökriminalisoinnit saavat osan sisällöstään aineellisesta ympäristölainsäädännöstä sen eri tasoilla ja viime kädessä jopa toiminnanharjoittajalle myönnetyn luvan yksittäisistä lupaehdoista.

Tällainen blankorangaistussääntelyksi kutsuttu lainsäädäntötekniikka on katsottu perustuslakivaliokunnassa laillisuusperiaatteen täsmällisyys- ja tarkkarajaisuusvaatimuksen kannalta lähtökohtaisesti ongelmalliseksi ja siten blankorangaistussääntelyn käytölle on asetettu tietyt ehdot. Perustuslakivaliokunta on ensinnäkin edellyttänyt, että rikoslakiin sisältyvän rangaistussäännöksen tulisi olla kielellisesti selkeä ja täsmällinen ja että siihen pitää sisältyä asianmukaiset viittaukset kysymyksessä oleviin aineellisiin käyttäytymisnormeihin sekä luonnehdinta rangaistavasta teosta. Rikosoikeudellinen laillisuusperiaate edellyttää valiokunnan vakiintuneen blankorangaistussääntelyä koskevan käytännön mukaan myös, että rangaistavan käyttäytymisen alan ilmaisevat aineelliset säännökset tulee pyrkiä kirjoittamaan rikosoikeudelliselta sääntelyltä vaadittavalla täsmällisyydellä.²⁸

Korkeimman oikeuden ratkaisussa KKO 2019:102 (Ään.) arvioitiin lähemmin laillisuusperiaatteen ja ympäristökriminalisointien suhdetta. Kyseessä oli tilanne, jossa kaivosyhtiön jätevesipäästöissä oli ollut ympäristölle haitallisia aineita – sulfaattia, natriumia ja mangaania – huomattavasti suurempia määriä kuin yhtiön ympäristölupahakemuksessa oli aikoinaan arvioitu. Kaivosyhtiölle myönnetyssä varsinaisessa ympäristöluvassa ei ollut ollut määräyksiä natrium-, sulfaatti- ja mangaanipäästöistä. Tämä johtui siitä, että näitä ei ollut nimetty hakemuksessa keskeisimmiksi päästöiksi.

Korkeimmassa oikeudessa ratkaistavana ollut kysymys koski muun muassa sitä, mikä merkitys kaivosyhtiön ympäristölupahakemuksessa esitetyillä ja ympäristölupapäätöksen kertoelmaosaan kirjatulla tiedoilla jätevesipäästöjen natrium-, sulfaatti- ja mangaanipitoisuuksista ja niiden vaikutuksista oli, kun arvioitiin, olivatko asiassa syytettynä olleet A ja B päästäneet ympäristöön ainetta ilman laissa edellytettyä lupaa tai lupaehtojen vastaisesti ympäristön turmelemisrikoksen tunnusmerkistössä tarkoitetulla tavalla. Kyseessä oli nimenomaan blankorangaistustekniikan aiheuttama pulmatilanne. KKO tuli siihen tulokseen, että ympäristölupahakemuksessa esitetyt ja ympäristölupapäätöksen kertoelmaosaan kirjatut päästöt koskevat tiedot olivat osa ympäristölupaa ja siten ympäristön turmelemisrikoksessa tarkoitettuja lupaehtoja. KKO pyrki näin ollen

²⁸ PeVM 25/1994 vp (HE 309/1993 vp perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta), s. 8.

ymmärtämään ympäristösääntelyn reunaehtoja, joskin on kiinnostavaa huomata, että kyseessä on äänestysratkaisu, mikä kieli oikeuskysymyksen poikkeuksellisesta haasteellisuudesta.

Ratkaisussa KKO 2011:17 (Ään.) tilanne oli se, että kunnan ympäristölautakunta oli päätöksessään ympäristönsuojelulain 84 §:n 1 momentin 1 kohdan nojalla kieltänyt erästä yhtiötä jatkamasta lämpölaitoksessaan viljankuoren ja -pölyn käyttämisen polttoaineena, kunnes lämpölaitoksen savukaasujen puhdistus oli järjestetty siten, että hiukkaspitoisuus oli alle päätöksessä määrätyn tason. Kysymys kuului, oliko tämänkaltaisen kieltomääräys sellainen yksittäistapausta koskeva määräys, jota tarkoitetaan rikoslain 48 luvun 1 §:n 1 momentin 1 kohdassa. Huomionarvoista oli myös, että annettuja kieltomääräyksiä tehostamaan oli määrätty uhkasakot. Korkeimman oikeuden enemmistö tuli siihen tulokseen, että kyseinen kieltomääräys oli mainitussa lainkohdassa tarkoitettu määräys. Esittelijän mietintö oli päätyntä toiseen ratkaisuun kuin enemmistö, ja ratkaisuun sisältyy myös kolmen tuomarin eriävät mielipiteet, joten tulkinnanvaraisuudelle jäi yhä sijaa, olkoonkin, että asia on lainvoimaisesti ratkaistu.

Kummallekin esimerkille on yhteistä ympäristölle selkeästi vahingollisen toiminnan kiertyminen rikostunnusmerkistöjä täsmentävien ympäristölainsäädännön käsitteiden hienovaraiseksi tulkinnaksi. Rikosoikeustieteilijä minussa ymmärtää edellä mainittujen oikeudellisten ongelmien merkityksen erityisesti laillisuusperiaatteen kannalta, mutta jokin kokonaisuudessa jää vaivaamaan. Ilmastonmuutos etenee, luontokato pahenee, ja me pohdimme ympäristöluvan kertoelmaosan tai ympäristölautakunnan kieltomääräysten rikosoikeudellista relevanssia. Kriittinen tarkkailija voisi jopa väittää, että energiaa on tuhlatu aivan muuhun kuin ympäristön kannalta tärkeisiin asioihin. Tässä esitetty ei ole kritiikkiä korkeinta oikeutta kohtaan, vaan pikemminkin epäily siitä, että rikosoikeudellinen sääntely ja sen tulkinta voivat toisinaan viedä fokuksen ympäristön kannalta epäolennaisiin seikkoihin.

Kuten kirjoituksen alussa totesin, pohdiskelin väitöskirjassani ympäristöperusoikeussäännöksen tulkintavaikutusta rikosoikeudellisessa kontekstissa. Ensinnä on todettava, että ympäristöperusoikeussäännöksen tulkintavaikutus on lähinnä epäsuoraa. Yleensä sillä perustellaan ympäristöarvojen merkitystä tilanteissa, joissa joudutaan rajoittamaan muiden perus- ja ihmisoikeuksia. Tavallisimmin tämä tapahtuu lainsäädäntövaiheessa, joskin tuomioistuimetkin ovat vedonneet ympäristöperusoikeuteen. Rikosvastuuta se ei näyttäisi tulkintatilanteissa kuitenkaan tiukentavan. Rikosoikeudellisessa tarkastelussa on yhä lähtökohtana, että vastuusäännöksen

tulkintavaikutusta rajoittaa rikostunnusmerkistön sanamuoto. Väitöskirjasani esittämä ajatus siitä, että ympäristövastuusta ponnistava teleologinen tulkinta-asetus voisi auttaa ymmärtämään suojan kohteena olevan oikeushyvän erityispiirteitä, saa sen sijaan ehkä jonkinasteista tukea yllä mainituista korkeimman oikeuden ratkaisuksista. Mitään pitkälle meneviä johtopäätöksiä oikeuskäytännöstä ei kuitenkaan voi tehdä.

3 KOHTI KESTÄVÄN KEHITYKSEN RIKOSOIKEUTTA

3.1 Maapallon kestävä kehityksen rajat

Kansainvälinen ilmastomuutospaneelin (IPCC)²⁹ viimeisin raportti lähete liikkeelle ilmastossa ja ympäristössämme tapahtuneista nopeista sekä merkittävistä muutoksista. IPCC:n mukaan maapallon lämpötila nousee hyvin todennäköisesti 1,5 °C vuosina 2030–2052, jos lämpeneminen etenee nykyistä vauhtia. Ihmisen vaikutus on selvä. Kiistatonta on samoin, että ilmastomuutoksella on suuret vaikutukset niin ihmisille kuin luonnon järjestelmillekin.³⁰

Ilmastomuutoksen ehkäiseminen ja siihen sopeutuminen ovat luonnon-tieteellisiä haasteita, mutta ne ovat samalla myös merkittäviä yhteiskunnallisia ongelmia. IPCC:n raportissa pyritäänkin hahmottelemaan tehokkaita, toteutettavissa olevia ja oikeudenmukaisia (effective, feasible and just) yhteiskunnallisia ratkaisuja.³¹ Sääntelystä mainittakoon, että IPCC:n mukaan ilmastomuutoksen hallinnassa toimivat parhaiten sellaiset mallit, joissa virallisia institutionaalisia käytäntöjä, kuten muun muassa lainsäädäntöä, ja epävirallisia käytäntöjä, kuten vaikkapa paikallisia tapoja tai rituaaleja, hyödynnetään yhdessä. Ilmastomuutoksen rajat ylittävä luonne huomioiden on edelleen luonnollista, että sääntelyssä tulee tukeutua niin kansainvälisiin kuin kansallisiin sääntelyinstrumentteihin.³²

²⁹ IPCC. H.-O. Pörtner – D. C. Roberts – M. Tignor – E. S. Poloczanska – K. Mintenbeck – A. Alegría – M. Craig – S. Langsdorf – S. Löschke – V. Möller – A. Okem – B. Rama (eds), *Climate Change 2022: Impacts, Adaptation, and Vulnerability. Contribution of Working Group II to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. Cambridge University Press 2022.

³⁰ IPCC 2022, s. 126–128.

³¹ IPCC 2022, s. 158–161.

³² IPCC 2022, s. 110–111.

Ilmastomuutoksen yhteiskunnalliset haasteet nousevat esiin jatkuvasti myös kotimaisessa poliittisessa ympäristössä. Pääministeri Sanna Marinin hallitusohjelmassa on kunnianhimoiset ilmastotavoitteet, ja ohjelmassa myös todetaan, että siirtymä hiilineutraaliuteen vuoteen 2035 mennessä tulee toteuttaa sosiaalisesti ja alueellisesti oikeudenmukaisella tavalla.³³ Ilmastovuosikertomuksessa toistetaan tämä lähtökohta, mutta sääntelyyn liittyviä syvällisiä analyysejä vuosikertomus ei tarjoa.³⁴ Kansallisessa ilmastomuutokseen sopeutumis suunnitelmassa puolestaan todetaan, että keskeiset ohjauskeinot, erityisesti taloudellinen ohjaus ja lainsäädäntö, suunnataan ehkäisemään ja lieventämään ilmastoriskejä ja vahvistamaan sopeutumiskykyä.³⁵

Ilmastotoimenpiteiden sosiaalinen hyväksyttävyys on yhtä kaikki merkittävä tekijä silloin, kun pohditaan ilmastomuutoksen vaikutuksia yksittäisiin ihmisiin ja koko yhteiskuntaan. Millaista sääntelyä tarvitaan, jotta ilmastomuutosta voidaan ehkäistä ja siihen voidaan sopeutua? Mikä rooli on lainsäädännöllä yleisesti ja rikoslainsäädännöllä erityisesti? Miten vastuu ilmastomuutoksesta operationalisoidaan?

Pohdin väitöskirjaa kirjoittaessani näitä kysymyksiä paljon. Perimmäinen tavoitteeni oli löytää tapa realisoida ympäristövastuu sellaisella tavalla, että sitä voi pitää sosiaalisesti hyväksyttävänä ja legitiiminä. Lähtökohتانani oli silloin, ja on nyt, että ympäristöarvot ovat sellaisia, että niiden suojaksi voidaan käyttää rikosoikeutta. Epäilin kuitenkin jo tuolloin, onko ympäristörikosoikeudella ylipäättään mahdollisuuksia hallita ilmastomuutoksen kaltaisia tilanteita. Ongelmana on, että suurin osa ympäristöongelmien syistä on sisäänrakennettuina elämänmuotoomme. Emme pärjää ilman luonnosta saatavaa energiaa ja materiaa. Ihmiset rakentavat, liikkuvat, vievät tilaa.³⁶ Keskeinen kysymys oli, ja on, millaisin keinoin rikosoikeus voi näihin tosiasioihin vaikuttaa?

P. O. Träskman, yksi pohjoismaisen ympäristörikosoikeuden kiistattomista pioneereista, on kuvannut eräässä kirjoituksessaan rikosoikeuden rajallisuutta eräänlaisen ajatusleikin avulla. Oletuksena on, että lainsäätäjät

³³ Pääministeri Sanna Marinin hallitusohjelma, 10.12.2019: Osallistava ja osaava Suomi – sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta. Valtioneuvoston julkaisuja 2019:31, s. 35.

³⁴ Johannes Lounasheimo – Magnus Cederlöf – Iris Mäntylä, Ilmastovuosikertomus 2021. Ympäristöministeriön julkaisuja 2021:19.

³⁵ Kansallinen ilmastomuutokseen sopeutumis suunnitelma 2022. Valtioneuvoston periaatepäätös 20.11.2014. Maa- ja metsätalousministeriö 2014, s. 21.

³⁶ Pirjatanniemi 2005, s. 175.

haluaa saada ihmiset muuttamaan elintapojaan ympäristöystävällisemmiksi. Tähän pyrittäisiin ottamalla käyttöön ympäristön kantokykyyn suhteutettu niin sanottu henkilökohtainen ympäristötila. Tämä olisi laskennallinen yksikkö, joka määrittelisi, miten paljon kukin ihminen saa käyttää energiaa, vettä, maaperän niukkoja antimia ja niin edelleen. Laskelmat olisivat tarkkoja: esimerkiksi käytettävissä olevan polttoaineen päivittäinen määrä olisi määritelty vaikkapa yhdeksi litraksi. Ihmisen oman vallinnan mukaan tämän saattaisi käyttää joko matkustaakseen 25 km henkilöautolla, 50 km linja-autolla, 65 km junalla tai 10 km lentokoneella. Henkilökohtaisen ympäristötilan ylitys kriminalisoitaisiin ympäristötilan varkauteen. Kiteytän P. O. Träskmanin argumentaation tässä hänen esittämänsä päätelmään, jonka mukaan olisi epätodennäköistä, että tällaista kriminalisointia pidettäisiin oikeudenmukaisena.³⁷

Träskmanin ajatusleikki vaikutti aikoinaan suoraan sanoen lähes kahvolta. Totesin itse, että rikosoikeuden näkökulmasta tällaista ”ekovarokautta” voisi kritisoida elämäntavan kriminalisoinnista, jopa totalitarismista.³⁸ Ilmastonmuutos dramaattisine seurauksineen, luontokadon nopea eteneminen ja energiakriisin synkeät tunnelmat ovat pääsyy siihen, että Träskmanin ajatus henkilökohtaisesta ympäristötilasta ei tunnu enää täysin mahdottomalta. Se jos mikään on surullista. Olemme riskeeranneet maapallon kantokyvyn. Tällainen tilanne tuottaa helposti äärimmäisiä ratkaisuehdotuksia ja tärkeidenkin periaatteiden kyseenalaistamista.

3.2 Rikosoikeuden rajat

Kimmo Nuotio on hahmotellut hiljattain kestäväen kehityksen rikosoikeuden lähtökohtia ja niitä odotuksia, joita rikosoikeudelle voidaan asettaa kestäväen kehitystä tavoiteltaessa. Hän toteaa, että rikosoikeuden näkökulmasta on merkityksellistä arvioida, mitä kestävyydellä oikeastaan tarkoitetaan ja ”miten se suhtautuu yksilön, yhteiskunnan ja valtion keskinäiseen jännitteeseen”.³⁹ Hän kysyy edelleen, voidaanko ilmastohätätilan hengessä hyväksyä pidemmälle menevää sääntelyä ja rikosoikeuden käyttöä ohjausvälineenä kuin niin sanotuissa tavallisissa oloissa.⁴⁰

³⁷ P. O. Träskman, Miljöbrott och miljöbrottslingar. Oikeus 2/1994, s. 123–130, 126–130.

³⁸ Pirjatanniemi 2005, s. 176.

³⁹ Kimmo Nuotio, Rikosoikeus kohtaa kestäväen kehityksen haasteet. Ympäristöjuridiikka 4/2021, s. 25–48, 26.

⁴⁰ Nuotio 2021, s. 26.

Palaan näihin perusteltuihin kysymyksiin hetken kuluttua, mutta vien tarkastelun vielä hetkeksi väitöskirjassani esittämiini pohdintoihin. Totesin väitöskirjassani, että yksilöitävissä olevan vastuun alue asettuu yhteiskunnan rakenteiden ja elämäntapojemme välimaastoon. Kutsuin sitä alueeksi, jolla ihmiset tekevät valintoja hyvien ja huonojen toimintatapojen välillä. Tämä alue on samalla se, jossa näitä valintoja voidaan arvostella. Totesin edelleen esimerkinomaisesti, että otsonikerroksen ohentumisen tai biodiversiteetin köyhtymisen voi lukea yksilöitävissä olevan toimijan syyksi yhtä vähän kuin työttömyyden tai liikennekuolleisuuden.⁴¹ Nämä lähtökohdat pitävät yhä paikkansa, vaikka enää en puhuisi otsonikerroksen ohentumisesta vaan ilmastomuutoksesta. Sanoisin myös, että päätelmäni, jonka mukaan rikosoikeudessa voidaan kuitenkin yksittäisissä tilanteissa keskustella siitä, mikä on väärin ja mitä ei saa tehdä, on yhä ajankohtainen.⁴²

Kun puhumme ympäristöarvojen suojaamisesta rikosoikeuden keinoin, ensimmäiseksi ongelmaksi tulee se, että ympäristöongelmat ovat niin moninaisia. Olen todennut aiemmin, että ympäristörikosoikeus törmää ikään kuin kahteen rintamaan. Yhtäällä ovat niin sanotut megariskit, kuten ilmastomuutos. Sen aiheuttamien tuhojen edessä kysymys yksilöitävästä rikosoikeudellisesta vastuusta ei lopulta ole enää kovin kiinnostava. Jos Golfvirta muuttaa suuntaansa ilmastomuutoksen seurauksena, meillä on muutakin kiireellistä pohtimista kuin rikosoikeudelliset vastuukysymykset. Toisessa ääripäässä ympäristörikosoikeus kohtaa arkipäiväiset hajakäytöt. Autoilun aiheuttamat ympäristöhaitat, maatalouden päästöt ja vaikkapa energiasyöppöjen suoratoistosarjojen katseleminen ovat vähittäisiä toimia, joiden muodostama kokonaisuus on ongelmallinen. Vastuu on kaikilla, joten sitä on vaikea kohdentaa. Ääripäillä on myös liittymäkohtia. Ilmastomuutos on megariski, mutta se on myös vähittäisten arkisten päästöjen lopputulema.⁴³

Kun me puhumme kestävästä kehityksestä, puhumme ekologisesta, taloudellisesta ja sosiaalisesta kestävyydestä. Tiivistetysti on kyse kestävästä kehityksen tunnuslauseesta, jonka mukaan ketään ei jätetä jälkeen. Kimmo Nuotio kytkee kestävästä kehityksestä oivaltavasti tähän päätavoitteen. Kestävästä kehityksestä rikosoikeus seuraa aikaansa ja identifioi uusia suojan kohteita, kuten ympäristöarvot ja luonnon monimuotoisuuden.

⁴¹ Pirjatanniemi 2005, s. 170–178.

⁴² Pirjatanniemi 2005, s. 178.

⁴³ Pirjatanniemi 2005, s. 170.

Kestävän kehityksen rikosoikeuden ei silti tarvitse luopua rikosoikeuden periaatteista, vaan pikemminkin ne pitää ottaa yhä vakavammin.⁴⁴ Kestävän kehityksen rikosoikeus ei ole siten repression väline, sillä se ei rankaise koston vuoksi eikä siitä ole huonon yhteiskuntapolitiikan aiheuttamien ongelmien ensisijaiseksi korjaajaksi. Tämä pätee luonnollisesti myös ympäristörikosoikeuteen.

4 LOPUKSI

Ympäristöarvot lukeutuvat nykyään niihin intresseihin, jotka nauttivat oikeusjärjestyksen erityistä suojaa. Tämä oli nähtävissä jo vuonna 2005, väitöskirjani ilmestymisvuonna, mutta ympäristöperusoikeus ja sen konkreettiset vaikutukset oikeusjärjestelmässämme ovat sittemmin yhä vahvistuneet. Ympäristörikoksia koskevat kriminalisoinnit ovat samoin osa rikosoikeudellista järjestelmäämme, ja niiden tietynlainen arkipäiväistyminen näkyy muun muassa ympäristöministeriön Ympäristörikostorjunnan strategiassa vuosille 2021–2026 sekä sitä täsmentävässä toimenpideohjelmassa 2021–2022.⁴⁵ Tätä konkretisoikoon siinä esitetty huomio:

Rikoslaissa kriminalisoidut ympäristön turmelemisrikokset mielletään nykyisin jo riidattomasti sanktioinnin arvoisiksi. Muiden ympäristöön kohdistuvien rikosten kuten luonnonsuojelurikosten ja rikkomusten taloudellista ja yhteiskunnallista merkitystä ei ilmeisesti tunnisteta yhtä hyvin.⁴⁶

Se seikka, että rikoksentorjunnassa on edetty konkreettisten toimeenpano-ohjelmien toteuttamiseen, kertoo tavallaan myös rikostyyppien eräänlaisesta normalisoitumisesta osaksi järjestelmää. Kirjoitukseni alussa mainittu EU:n kasvava kiinnostus ympäristörikosoikeuden aiempaa tiiviimpään harmonisointiin voidaan samoin nähdä osoituksena siitä, että kriminalisoinnit ovat löytäneet paikkansa. Toistan tässä alussa esittämäni, eli enää ei kysytä, tarvitaanko rangaistussäännöksiä luonnon ja ympäristön suojaksi, vaan kysytään, miten kriminalisoinnit muotoillaan ja miten niiden täytäntöönpanoon saataisiin enemmän tehoa.

⁴⁴ Nuotio 2021, s. 47.

⁴⁵ Ympäristörikostorjunnan strategia 2021–2026 ja toimenpideohjelma 2021–2022. Ympäristöministeriön julkaisuja 2021:1.

⁴⁶ Ympäristörikostorjunnan strategia 2021–2026, s. 12.

Rikosoikeuteen turvauduttaessa on hyvä pitää mielessä vaatimus rangaistusjärjestelmän oikeutuksesta. Muistan aikoinaan, miten meille nuorille rikostutkijoille hymyiltiin, kun me pohjoismaisen kriminaalipoliitiikan hengessä lähdimme liikkeelle niin hanakasti tästä legitimaation dilemmasta. Olen yhä vahvasti sitä mieltä, että järjestelmän oikeutus on perusteltava aina uudelleen.

Arvioin hiljattain asiantuntijan ominaisuudessa sekä jätelakiin että uuteen luonnonsuojelulakiin sisällytettyjä sakonuhkaisia kriminalisointeja. Aineelliseen ympäristö- ja luonnonsuojelulainsäädäntöön sisällytetyt uudet kriminalisoinnit oli pyritty muotoilemaan rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen vaatimuksia huolellisesti kunnioittaen.⁴⁷ Blankotekniikkaa hyväksikäyttäen oli luotu monimutkaisten viittaussuhteiden viidakko, jonka myötä rangaistavuuden alaan kuuluvat yhä lähestulkoon kaikki olennaiset kyseisten lakien vastaiset toimenpiteet, tosin nyt rikkomussäännöksessä nimenomaisesti lueteltuina. Syyksiluettavuus on pääosin laskettu tuottamuksen asteelle, mikä laajentaa rangaistavaa alaa entisestään.

Rikoslain 48 luku ei ole järin selkeä kokonaisuus sekään, jos asian voi jotenkin diplomaattisesti ilmaista. Väitin väitöskirjassani, että laillisuusperiaatteen täsmällisyys- ja tarkkarajaisuusvaatimus ja ympäristökriminalisointien hallintoakessorisuus johtavat paradoksiin: sääntely muodostuu erittäin yksityiskohtaiseksi, jopa siinä määrin, että se on lopulta lähes käsittämätöntä. Kahden eri logiikalla toimivan oikeudenalan lähtökohtia kun ei ole helppo yhdistää toisiinsa. Tämä huomio pitää paikkansa edelleen.

Kriminaalipoliittisesti kiinnostava kysymys onkin, olemmeko hahmottaneet ympäristöhallinnon ja rikosoikeudellisen järjestelmän työnjaon parhaalla mahdollisella tavalla. Onko käynyt niin, että blankorangaistussäännösten yksityiskohtia viilattaessa katse on kohdistunut yksityiskohtiin ja isompi kuva on jäänyt hämäräksi? Olen itse yhä vakuuttuneempi siitä, että kokonaisuutta tulisi tarkastella uudelleen ja nimenomaan Kimmo Nuotion peräänkuuluttaman kestävästä rikosoikeuden hengessä. Mistä pitää rangaista ja miksi? Tällaisessa kriminalisointien kriittisessä analyysissa väitöskirjani ohjaaja, professori Ari-Matti Nuutila, olisi ollut sparraaja parasta lajia. Luulen tietäväni, miten hän kommentoisi pohdintojani tässä kirjoituksessa. Hän kannustaisi hajottamaan rohkeasti koko pakan ja ajattelemaan kaiken ihan uudelleen.

⁴⁷ HE 40/2021 vp laeiksi jätelain ja eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta, s. 171–173 ja HE 76/2022 vp luonnonsuojelulaiksi ja eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta, s. 366–368.